

cer ob njegovi smrti leta 1892. Takrat je bil gospod dvorni svetnik Fr. Levec realni profesor in c. kr. okrajni šolski nadzornik za mesto Ljubljano. Ne moremo se lepše spominjati Močnikovih zaslug, kakor da ob njegovi rojstni stoletnici doslovno ponatisnemo ta Levčev članek.⁴

Dne 30. novembra je umrl v Gradcu upokojeni c. kr. deželni šolski nadzornik Francišek Močnik. Bil je eden prvih avstrijskih šolnikov, pisatelj matematičnih šolskih knjig, znan ne samo po vsi Avstriji, ampak tudi izven nje.

Pokojnik je izvršil svoje študije v Ljubljani ter je tudi tu deloval več let kot višji uradnik za napredek ljudskega šolstva in za materialno izboljšanje učiteljstva tako blagodejno, da si učiteljstvo slovensko čuti primorano iz hvaležnosti do svojega dobrotnika postaviti mu v svojem glasilu skromen spomenik.

Rodil se je 1. oktobra 1814. l. v Cerknem na Goriškem. Oče mu je bil preprost kmetovalec slovenski. V ljudsko šolo je hodil v Idriji, v latinske šole pa je vstopil v Ljubljani leta 1825. ter te, kakor tudi takratni licej izvršil l. 1832. z izvrstnim uspehom. Da je hodil v šolo v Ljubljani, je pripisovati tej okolnosti, da je bila zveza med Cerknom in Gorico do leta 1870. tako slaba, da je sploh ljudstvo njegovega rojstvenega kraja radi boljših potov težilo le v Ljubljano.

Slučaj pa je nanesel, da sta takrat delovala na ljubljanski gimnaziji dva izvrstna pedagoška, ki sta jako blagodejno vplivala na svoje učence. Ta dva profesorja sta bila jezikoslovec Matija Čop in matematik Leopold Karol Schulz pl. Strassnizki (roj. 1803. v Krakovem, umrl 1852. v Veleslavu (Vöslau).

Kake važnosti je bilo znanje in občevanje Močnikovo z ženialnem Schulzom na njegove prihodnje študije, razvidimo iz Močnikove sodbe same, v kateri je opisal žalostne šolske razmere iste dobe, ko so učitelji svoja predavanja učencem le prebirali ali jih pa prav mehanično predavali ter lekcije suhoparno izpraševali; le izjemno se je tu ali tam prikazal kak izreden talent, ki je po svoji moči iz ljubezni do vede nastopil pravi pot poučevanja. Taka izjema je bil nadarjeni Schulz. V svojem nastopnem govoru, v katerem je opisal vse življenje tedanjega učenca na liceju in vzvišeno važnost pravega znanja matematike, ogrel in pridobil je poslušalce za svoj predmet. Sam navdajen z gorečo ljubeznijo do vede, je znal tudi vnemati svoje poslušalce za njo. Mojster heuristične metode je s filozofično premišljenimi vprašanji dosegal popolnoma prave odgovore, kateri pa so kot lasten produkt ostali neizbrisljiva last učenčevega spomina. Kadar je znal pri kakem učencu izredne zmožnosti, bilo mu je to največje veselje, katero je s tem izkoriščal, da ga je izpodbujal k marljivosti in samostojnosti; tem je razlagal tudi višjo matematiko. Schulz je bil hud sovražnik suhoparnosti, zato je uporabljal matematiko vsestransko praktično. V lepih poletnih dneh je s svojimi učenci meril zemljo ter razlagal občinstvu vseh stanov v prav poljudni besedi astronomijo, stvari, ki so tudi prostemu narodu umljive in potrebne. S svojim uspešnim delovanjem, vsestransko vednostjo, veseljem, prijaznim in blagim značajem si je pridobil ljubezen učeče mladine ter spoštovanje in zaupanje ljudstva. S kratka Schulz je bil središče umetnikov in učenjakov; vsak je želel biti mu prijatelj in občeovati z njim.

Najboljši učenec tega izbornega učitelja pa je bil Francišek Močnik. Med svojimi součenci v humanitarnih razredih je Močnik slovel za izvrstnega matematika, ki je večkrat celo slušateljem licejskim razreševal težje naloge. Vendar se pa Močnik ni posvetil učiteljskemu stanu, kar bi bilo pričakovati, ampak vstopil je leta 1833. v centralno semenišče v Gorici, kjer je izvršil že leta 1836. štiriletno teološke študije.

Toda premlad, da bi bil posvečen po dokončanih študijah v mašnika, nastopi l. 1836. službo učitelja v 4. razredu enodotne glavne šole, kjer je deloval več let. Med tem časom pa je leta 1840. v Gradcu postal doktor modroslovja. S svojimi matematičnimi spisi posebno z delom »Theorie der numerischen Gleichungen« (Wien 1839), pridobil si je ugled pri učni upravi, ki ga je tudi leta 1864. mladega ljudskega učitelja imenovala profesorjem osnovne matematike in trgovskega računstva na tehnični akademiji v Lvovu, leta 1849. pa profesorjem

matematike na takratnem vseučilišču v Olomucu.

Toda že prihodnje leto ga je naučni minister Leon grof Thun pozval h kranjski deželni vladi za c. kr. šolskega svetnika in poročevalca v šolskih stvareh. Tu je blagotvorno deloval deset let. Koncem leta 1860. je bil poklican k namestništvu v Gradec. Tu je postal po uredbi novih šolskih zakonov leta 1869. deželni šolski nadzornik. Leta 1871. pa je bil na svojo prošnjo umirovljen.

Njegovo uspešno delovanje priznal pa je tudi presvetli cesar s tem, da ga je leta 1862. odlikoval s Franc-Jozefovim redom ter mu l. 1871. podelil red železne krone III. reda in z njim viteštvo.

Močnik je bil že ljudski učitelj v Gorici jako delaven pisatelj matematičnih knjig, vendar pa se je prava delavnost marljivega učenjaka, ki je znal svoje temeljito znanje združevati s praktično izkušnjo in bistrim vidom za resnične potrebe našega šolstva, jela razvijati šele potem, ko so se preosnovala gimnazije,

ko se je ustanovila realka in uvedla zdajnja nova ljudska šola.

Čudovito je število matematičnih knjig, s katerimi je Močnik leto za letom pomnoževal šolsko književnost v vseh jezikih avstrijsko-ogrske monarhije. Od leta do leta je izboljševal in popolnoval šolske knjige za ljudske in srednje šole, tako da se z njim ni mogel meriti nobeden pisatelj matematičnih šolskih knjig. Ker pisatelj tega članka v tem predmetu ni strokovnjak, zato je tudi ne more izreči končne sodbe o njegovih knjigah, vendar pa se drzne trditi, da njegovih del glede metodike, lahko umljivih dokazov in točnih pravil, kakor tudi glede duhovito-mikavne sestave mnogovrstnih nalog, v katerih je tako prijetno umel spajati potrebe praktičnega življenja z napredki vsakovrstnega znanstva, zlasti prirodoslovja, še nihče ni prekosil. Prepričan pa se je tudi za svojega učiteljevanja, da so se Močnikove knjige na tej ali oni srednji šoli časi nekako prezirno odpravile ter z drugimi zamenjale, toda je zato, da so se čez nekaj let iznova uvedle z večjo častjo. In ako pisatelj teh vrstic primerja normalno šolo, katero je pohajal pred blizu 40. leti v Ljubljani, s sedanjo našo enorazrednico, v kateri kot c. kr. okrajni šolski nadzornik vidi, kako spretno desetletni ali enajstletni dečki računajo z mnogoimenskimi števili v decimalah in kako lahko rešujejo raznovrstne preproste naloge iz geometrije, tedaj si pač misli, koliko se je izbornim Močnikovim knjigam zahvaliti, da se je matematično znanje razširilo tudi v najnižjih slojih našega naroda. Da so pa njegove knjige res izvrstne, o tem pričajo že njih mnogobrojne izdave. Še v tekočem šolskem letu 1892/3. se uporablja na avstrijskih srednjih šolah 9 Močnikovih knjig v nemškem jeziku, 8 v laškem, 5 v hrvaškem, 4 v poljskem, 4 v rusinskem, 4 v slovenskem in 2 v rumunskem, skupaj v 36 izdajah, od katerih so bile nekatere že 23—31krat ponatisnjene.

Še večja pa je množina njegovih knjig za ljudske šole. Z njimi je Močnik preskrbel ljudske šole vseh avstrijskih narodov; v tekočem šolskem letu 1892/93. se uporablja 59 različnih izdav v raznih jezikih naše države. Razven tega pa je Močnik objavil v raznih letih mnogo knjig metodične vsebine, več poučnih spisov za narod o avstrijski denarni veljavi in o metrski meri, spisov, ki so bili prevedeni tudi v vse jezike avstrijskih narodov. Kakor se čuje, so se njegove knjige uvedle tudi na Nemškem in Ogrskem.

Leta 1850., ko je Močnik postal poročevalec v šolskih stvareh pri c. kr. deželni vladi v Ljubljani, bilo je naše ljudsko šolstvo jako zanemarjeno. Učiteljstvo je živelo v slabih gmotnih razmerah; ljubezen do napredka in poklica je uničila celo pri mlajših učiteljih takrat jako cvečoka protekcija; poučevalo se je suhoparno in mehanično; učne knjige so bile nerabne in učnega načrta ni imela niti glavna šola, da ne govorim o trivialni šoli. Vsled takih razmer je imel nadarjeni in za ljudsko blaginjo jako vneti šolski poročevalec dovolj dela. Najprej je izgotovil učni načrt glavnim ljudskim šolam. A ko učiteljski zbor ljubljanske normalke tega novega načrta ni hotel uvesti, ker je določeval po 8 ur na teden do tedaj preziranemu slovenskemu jeziku, tedaj je Močnik, dasi je bil mehkega srca, pri neki inspekcijski konferenciji učiteljem zapretil z odločnimi besedami: »Dobro, gospoda, če vi nočete, moram od vas zahtevati vaših dokumentov. Jaz bom že našel uč-

Dr. Fr. vitez Močnik.

⁴ Učiteljski Tovarish 1. 1893, str. 2.

LISTEK.

JANKO LEBAN:

Dr. Fr. vit. Močniku ob stoletnici njegovega rojstva.

Ne v svili, ne v palači bajni —
za srečo mnogim merodajni:
Ti v skromni hiši se rodil.
Tvoj oče mož preprost je bil!...
Ob zibelki pa slavne Vile
bogato so Te obdarile:
srce preblago, um globok
dar njihov Ti je bil dvostrok!...
Slovenskega rodu ljubitelj
postal si narodni učitelj;
za blagor si njegov plamtel,
v korist mu biti si želel!...
Ti mož si bil nad vse značajan,
v načelih svojih neomajen,
kot punčico svojih oči
si vselej ljubil vedo Ti!

Res, varovanka bila veda
pri Tebi je, brat Arhimeda;
njo v svojo si sprejel oblast,
dosegel doktorsko si čast!...
Napisal knjige si učene
v jezikih raznih, trajne cene;
a da omikaš narod svoj,
slovenskih dal si mu nebroj!...
Pri vladi bil si vedno v čislju,
cesarju samemu pa v mislih —
v visoke službe bil pozvan,
povzdignjen v viteški si stan!...
Mar viteštvo Te je prevzelo,
opustil narodno si delo?
Se li spremenil zdaj si Ti? —
O, ne! — Do konca svojih dni
blag in ponižen bil si vedno,
služeč le delu, žil si zgledno;
za prejšnje pa tovariše
ostal si zmerom stari še:
Deželni šolski še nadzornik,
dejanski bil si jim podpornik,
v blaginjo vdov njih in sirot
nešteto storil si dobrot —
sočutno kakor dober oče
solza posušil si tisoče!...

Z veseljem se navdajamo,
stoletnico obhajamo,
odkar tam v Cerknem, v vasi
gorski,
rodil si v divni se Primorski!...
Iz naše srede bil si vzet,
za čast in spas naš vedno vnet,
Ti naš rojak, naš veleum,
ponos nam zbujaš in pogum!
In spev krepak in spev glasan
doneva nam čez hrib in plan,
prevevajo nas čuvstva sveta
do Tebe, našega očeta!...
Dokler boš živel Slave sin,
ne izumrje tvoj spomin!...

R—v:

Velikim možem.

Časteč se vdano klanjamo pred vami,
vi veliki možje, ki ste duha
nesklonjenega bivali, med nami,
služeč le volji, ki miru ne zna...
In ko so dnevi dela vam minili,
hvaležni v srca smo vas zaklenili!

Pred nami se razgrinja daljna doba —
Čemu drhti v spoznanju nam sree?
Premnogemu od zibelki do groba
le trnje je odevale ceste.
Luč vam iz duše je ponosne lila,
zlost vas morila je, ne umorila!

In v duš globinah, kakor v morju skriti,
prejasni biseri so bili vam,
v okovih zlatih, v nestemnelem sviti
te bisere ste naklonili nam:
globoko, tajno misel, pesem miło
v slovensko slovo je srce izlilo!

Kar je preteklost dala, to nas dviga;
ker smo zaspali, k delu nas budi...
V plamene naj vse duše nam razžiga,
od sanj v bodočnost naj pogled zleti!
Naj brata ljubi brat in ga podpiraj
in zidaj vsak, a nihče ne razdiraj!

In mi se zbiramo, da proslavimo,
možje, spomin na vas v slovesnih dneh!
Ko vas slavimo, sebe še častimo,
med govor se oglašja spev in smeh,
zvené nam čaše, godba v ples nas zove,
razkošje, zlast razburja nam duhove...